

COMPLEXITAT DE LA VIDA I HUMANISME DE T. MORE

Per comprendre la complexitat de la vida de More, aquesta equilibrada fusió personal dels seus vectors personals cultural, polític i religiós, probablement cal remarcar que, damunt d'una fe religiosa profunda, que va demostrar cada dia de la seva vida i fins a la mort mateixa, el More humanista és sobretot un humanista polític; sobre la base del seu profund cristianisme catòlic –just quan aquesta especificació assoleix un fort sentit històric, per contrast amb les grans separacions de Roma que porten a terme Martin Luther per una banda i Enric VIII per l'altra-, edificarà sense contradicció el seu humanisme polític.

Sovint l'humanisme ha estat entès de forma simplificadora com un moviment només lingüístic i literari. És cert que el moviment humanista del Renaixement es caracteritza sobretot pel protagonisme i l'abundància de figures literàries de primer ordre, de les quals Petrarca seria el gran exemple. Però no seria just oblidar que, al seu costat, hi ha noms de rellevància, escampats per Europa, que destaquen per la seva implicació en la pràctica política i, nogensmenys, per la seva aportació teòrica al pensament sobre la política; posats a triar el nom principal, no hi ha dubte que és Machiavelli. Thomas More no ha tingut la transcendència filosoficopolítica del florentí, però mereix ser reconegut com un home de gran compromís i aportacions molt serioses a la vida política del seu país, però també com, encara més, un pensador de la política universal en una clau o registre especial, tan especial que el nom de la seva gran obra filosoficopolítica, *Utopia*, ha esdevingut epònim d'un gènere, entre literari i filosòfic: la literatura utòpica. Fins a tal punt ha triomfat l'epònim, que se'l projecta tranquil·lament i exitosament no només cap al futur sinó també cap al passat, de forma que és freqüent referir-se, per exemple, a la *República* platònica com una vella "utopia".

QUÈ ÉS EL GÈNERE 'UTÒPIC'?

Ens sembla molt encertada la proposta de delimitació del gènere utòpic de Trousson¹: "Proposem que es parli d'utopia quan en el marc d'un relat (s'exclou, doncs, el *tractat* polític) apareix descrita una comunitat (s'exclou la *robinsonada*), organitzada segons determinats principis polítics, econòmics, morals, que restitueixin la complexitat de la vida social (s'exclouen les *edats d'or* i les *arcàdies*), tant si es presenta com a ideal per realitzar (utopia constructiva) o com a previsió d'un infern (antiutopia moderna) i se situï en un espai real o imaginari o també en el temps o aparegui, per últim, descrita al final d'un viatge imaginari, versemblant o no".

És en aquest espai conceptual on es pot copsar l'especial naturalesa literària i filosòfica alhora de l'antonomàstica *Utopia* de More. Literària, perquè hi ha *relat i descripció* –que no es donen, o molt esporàdicament, en els dits tractats filosòfics-, però també filosòfica, perquè hi ha presentació i discussió de *principis polítics, econòmics i morals*, que tenen en compte la *complexitat de la vida social*, exactament com ho fan totes les obres que formalment tenim per filosoficopolítiques; presentació i discussió de principis o d'idees que només des d'una lamentable insensibilitat literària es pot dir que no són acceptables com a tals perquè vénen embolcallats en una dramatització fictícia. També vénen amarats, en el cas de More, d'un joc irònic i d'una mirada humorística que, per suposat, reforcen, més que no pas debiliten, la vitalitat de les idees de fons. Tots els comentaristes d'aquesta obra remarquen la mirada irònica de More ja en el sol fet de posar nom als personatges de ficció –però Giles i Morton, per exemple, són persones reals- i als llocs: el narrador és Hytlodeu, etimològicament "expert en xerrameques"; l'illa és Utopia, el "no-lloc" o lloc

inexistent, el riu principal l'Anhidre, és a dir, "sense aigua", el nom darrer del seu príncep Adem, el "sense poble", etc. Si More hagués tingut la pretensió de fer-nos creure la vida dels utopians com una realitat existent o tan sols com a seriosament possible, tenia recursos lingüístics sobrants per revestir les persones i els llocs d'una major seriositat. En canvi, pren distància irònica, juga amb els mots i narra situacions amb una notable recreació en la facècia, per exemple, quan es burla d'uns ambaixadors que arriben a Utopia mudats de solemnitat i són objecte de mofa per part dels nens i de la gent, perquè a Utopia l'or i les pedres precioses són menyspreats i fets servir ni més ni menys que per fabricar orinals i cadenes i grillons per als esclaus. No hi ha dubte, però, que la condemna economicopolítica i moral, per tant filosòfica, del diner i el seu referent material, l'or, no només no es debiliten, sinó que es reforcen amb aquelles escenes burlesques; talment com Sòcrates, gràcies al seu "fibló irònic", reforçava amb invectives carregades d'humor la seva posició filosòfica.

La gran qüestió, en relació amb aquest gènere, és quin grau d'intenció de realització de les seves idees té l'autor en redactar les seves idees d'aquesta manera, i, independentment de la seva intenció, quina capacitat objectiva de realització poden tenir un cop expressades. És a dir, la qüestió de la *realitzabilitat*, la *volguda* i la *possible*. És una forma d'expressar un projecte o un programa de reforma política practicable? Antonio Pochⁱⁱ reflexiona així sobre la singular relació de la utopia amb la realitat: "Allò que és utòpic, com a imaginat fictici, no es pensa com a possible; en canvi, allò que és projectiu, com a moment inherent al devenir de la realitat històrica, sí. I d'aquesta manera pot passar, i passa, en aparent contradicció, que allò que va ser pensat ficticiament com a utòpic resulti més endavant possible, encara que no es pensés com a tal; i, a l'inrevés, allò projectat i pensat com a possible idealment queda, per obra de les circumstàncies, obstruït i impossibilitat en la seva realització. Allò que ahir no fou possible, per exemple que l'home volés, avui ho és, i el que va semblar possible resultarà no ser-ho. Perquè la possibilitat per ella mateixa no és inert, sinó dinàmica i circumstanciada". Ens sembla una ponderació valuosa: les possibilitats, en efecte, no són un catàleg preestablert en algun cel ideal o en un ordinador potentíssim que tot ho hagi precalculat, sinó que neixen, milloren, empitjoren o moren en el flux imparable i incontrolable del riu de la història. Per tant, sense voler confondre en cap cas registres tan diferents com un projecte ideològic general de transformació social, un programa electoral concret, un tractat de filosofia política o una narració d'utopia política, hem de reconèixer que d'idees que finalment trobin realització n'hi pot haver en qualsevol d'ells; o que el que no era realitzable a la *Utopia* de More al segle XVI ho comenci a ser al XXI: per exemple, l'acceptació legal de l'eutanàsia per a situacions terminals irreversibles; i va ser molt abans escrita allà que en un text que se suposa més proper a la possible realització, com un programa polític actual per a unes eleccions. En paraules de Joan Vergésⁱⁱⁱ: "Per què fer utopies? Per què fer crítica social d'aquesta manera, i no d'una altra? La resposta a aquesta pregunta, crec, és la idea del 'camí oblic', la forma 'més política' de fer filosofia política que pot tenir èxit a les orelles del príncep. Paradoxalment, la veritat nua és difícil d'assimilar (tal com demostra l'experiència d'Hytllodeu) i en canvi la veritat dissimulada en una ficció és més assimilable, i no tan sols assimilable sinó fins i tot més captivadora.

EL VALOR DE LA "UTOPIA" DE MORE

Sobre la qüestió de fons: quins és el valor últim filosoficopolític, d'*Utopia* com a utopia? La "projecció idealitzada" de les aspiracions de convivència és una sortida fàcil; la "veritat prematura", com volia Lamartine i han repetit Hugo i tants d'altres, és més un desig que una esperança –per servir-nos dels darrers mots de More-. Probablement aquell valor sigui el d'haver fet, en termes simulats –"irònics" etimològicament- una denúncia fortíssima

de les societats humanes; i això ho fa ordint un tapís amb la seva doble cara que, en el seu anvers o cara presentable –la que llegim i ens fa somriure entre escèptics i il·lusionats- és la pura irrealitat, el no-lloc fantasiós, però que, si el girem, ens permet veure, lleig com ho és sempre amb uns fils que pengen i uns nusos grollers, un revers inqüestionablement realista, una mena de negatiu de la vida humana. Tot el que a l'anvers és bell, dolç, enraonat i positiu, al revers és lleig, agre, irracional i negatiu: és la pura realitat de la vida diària que More decideix superar per elevació. Probablement la millor lectura d'*Utopia* sigui la que es pregunta, a cada paràgraf, quina denúncia conté, amagada al dessota, la corresponent proclama utòpica que es llegeix a sobre.

Utopia és, doncs, el no-lloc de les perfeccions convivencials, però és el lloc –per la part 'de sota'- de les profundes imperfeccions reals de la societat humana. Darrera de cada discurs en positiu hi ha un ressò profund de la negativitat específica que el provoca. Cada ratlla d'exaltació utòpica és, si se la gira, una ratlla de depressió realista. Vet aquí, al final, l'humor àcid que amara l'obra de More, la tremenda ironia que és la seva Utopia; ironia que és, com se sap des del vell Sòcrates, estricta simulació, una eina intel·lectualment finíssima, èticament i políticament provocadora.

ⁱ Trousson, *op. cit.*, p. 54

ⁱⁱ Poch, A. "Estudio preliminar", pàg. LXXIII

ⁱⁱⁱ Vergés, J., en un text inèdit per a ús dels seus alumnes de Filosofia Política. Agraeixo al benvolgut company de departament tant el text mecanoscrit com les interessants converses tingudes durant l'elaboració d'aquesta Introducció.